

Evolució de la comunitat portuguesa a Andorra

Consideracions sobre el capital social dels portuguesos a Andorra

Magda Santos i Matias

Andorra, a partir dels anys 80, coneix un creixement significatiu del col·lectiu de portuguesos emigrats. El percentatge de portuguesos en el territori andorrà augmenta de manera excepcional a principi dels anys 90. L'any 2005 la població portuguesa s'estima d'11.294 individus, que suposa un 14% de la població total. Actualment, el col·lectiu portuguès que ha emigrat a Andorra és el conjunt poblacional que més ha contribuït al creixement demogràfic del Principat. La seva presència i volum, en els darrers vint anys, fa que sigui inqüestionable el seu pes social.

Per tal d'intentar respondre al creixent interès que la comunitat portuguesa suscita en diversos sectors andorrans i el pes sociològic que té dins la societat andorrana, el Centre de Recerca i Estudis Sociològics va promoure una investigació que pensés en la població portuguesa com un total relacionable i objectivable. L'estudi, presentat sota el títol *A que sabe um sumol a 2.000 metros de altitude? Identidade, integração e redes sociais dos portugueses emigrados en Andorra*, pretén, en primer lloc, elaborar un perfil sociodemogràfic d'aquest conjunt de portuguesos i, en segon lloc, analitzar-ne la situació social. D'una manera general, aquests dos àmbits d'actuació teòrica conceptualitzen l'enfocament davant del mencionat objecte d'estudi.

L'anàlisi de la situació social dels portuguesos emigrats a Andorra s'ha estructurat en tres eixos considerats fonamentals: els processos i mitjans de migració (trajectes migratoris i xarxes socials), la integració social (en els vessants economicolaboral, politicojurídic, lingüísticocultural i civicoassociatiu) i la identitat (relació amb la societat d'origen i de destí, relacions intraètniques i interètniques, etc.). El punt de trobada d'aquests eixos ens porta a una comprensió aprofundida de la integració social i dels processos identitaris d'aquesta població, a més a més d'identificar els mecanismes que regulen els fluxos migratoris entre Portugal i Andorra.

En aquest article parlarem només sobre la importància del capital social en els

processos migratoris i en la integració social, i intentarem exposar algunes de les conclusions a les quals l'estudi va arribar, específicament sobre aquesta matèria. En relació amb els trajectes migratoris i a les xarxes socials, una de les hipòtesis establia que gran part dels emigrants té un conegut o una relació de parentesc a Andorra i que aquesta relació els ha servit d'informador i de suport en l'inici del procés migratori. Efectivament, en el conjunt d'entrevistes realitzades, aquesta situació s'ha produït en 12 dels 15 casos. També s'ha observat que com més difícils eren les condicions d'emigració per a l'individu –situació econòmica dèbil al país de origen– més forts eren els vincles de parentesc i més importància tenien els vincles d'interdependència personal en el procés d'interacció social.

D'altra banda, s'ha fet palès l'augment en aquests darrers anys d'una immigració de caràcter més solitari, sense suport de xarxes familiars preestablertes a Andorra. Sobretot es dona en persones amb condicions econòmiques més favorables, amb un nivell d'estudi més elevat i originaris de zones menys interiors.

El capital social d'aquests migrats, encara que sigui menor al de partida, és fàcilment recuperat un cop en territori andorrà. El seu capital cultural els permet establir unes xarxes socials bastant més extenses i heterogènies.

En relació amb els trajectes migratoris, es verifica encara una forta homogeneïtat quant als llocs d'origen dels immigrants portuguesos residents a Andorra. Encara que les dades no permeten percentatges clars, es pot verificar que són poques les persones de la comunitat portuguesa que no pertanyen a les regions del nord del país, com són O Minho i Tras Os Montes. Des d'aquest punt de vista, i si entenem el capital social com un conjunt de recursos entrelligats en les xarxes socials –relacionals i familiars– accessibles i utilitzats pels individus en les seves accions (Nan Lin, 2001), es pot afirmar que els processos migratoris són fenòmens condicionats pel capital social.

En la dislocació territorial, l'existència prèvia de les xarxes socials i de grups units per llaços de parentesc o veïnatge al lloc de recepció funciona com a impuls, en el sentit d'accionar aquesta mateixa dislocació i per una altra banda proporcionar el suport necessari en els moments inicials, i actua com un amortidor social davant de la indefensió econòmica, laboral, residencial i afectiva de l'individu. Aquestes xarxes socials actuen com una espècie de guia de conducta i de resocialització en un context cultural divers (de vegades, advers) que inicia el seu procés migratori. La qüestió residencial, sobretot en l'inici del procés migratori, és un element molt important que condiciona que l'arribada del nouvingut sigui més o menys favorable. El fet de tenir familiars o amics que ofereixin allotjament, si més no durant els primers mesos, esdevé una condició gairebé *sine qua non* per decidir immigrar a Andorra. Les dificultats per trobar casa per llogar o una habitació en un hotel econòmic empitjoren la seva situació.

Així doncs, es pot afirmar que les xarxes familiars i relacionals juguen un paper decisiu pel que fa a la recerca d'un habitatge pel nouvingut.

Aquestes xarxes socials promouen nous fluxos migratoris, atrets per la fluïdesa en la circulació d'informació sobre la possibilitat de feina, recursos, béns i serveis. En el fons, tot tipus d'informació, des dels salaris oferts en determinats llocs de treball fins a l'existència d'un determinat immoble per lloguer, proporciona una inserció més fàcil per part d'aquell que inicia o projecta iniciar un procés de migració. En l'estudi efectuat, la utilització de xarxes socials en la primera feina, a excepció de dos casos, s'ha donat per part de tot els entrevistats.

Les xarxes i grups socials funcionen com a petites estructures preexistents en l'acte d'emigrar; no només permeten la supervivència del nouvingut, en reduir-li dràsticament les despeses derivades de l'emigració, sinó que també possibiliten l'existència d'un subcorrent migratori que es mou, moltes vegades, al contrari de les tendències econòmiques generalitzades. Són, sens dubte, aquests circuits socials que obren camí per a l'entrada i l'establiment de persones que no estan directament vinculades a l'oferta de mà d'obra en el país de destinació. Per això creiem que la interpretació del fenomen migratori exclusivament a través dels factors d'atracció i des d'una perspectiva excessivament economicista ens dona una visió massa reduccionista, i que per tal de tractar aquest fenomen de forma més global s'ha d'analitzar també des de la dimensió social i cultural. L'emigració, en definitiva, no només és una decisió individual de recerca de millores i avantatges salarials, sinó que moltes vegades funciona com un procés més col·lectiu que individual.

Un altre dels eixos que aborda l'estudi és la integració social. La inserció del migrant en l'ambient receptor és vista com un procés d'integració gradual que es pot resumir en tres fases. Aquestes fases, tot i que no deixen de ser tipologies merament analítiques, constitueixen bases importantíssimes en la caracterització de determinats processos individuals i del grup en la societat d'acollida. La utilització empírica que puguem fer sobre qualsevol individu o col·lectiu emigrat no haurà de ser reduccionista o estàtica. Amb això es vol dir que un determinat individu podrà trobar-se en una determinada fase del cicle migratori mentre que el grup que el defineix podrà trobar-se en una altra fase del cicle. És a dir, que la seva lectura ha de tenir sempre en compte el desfasament entre individus i el dinamisme propi d'un cicle.

En la primera fase, la d'inscripció en la societat d'acollida, bàsicament per la relació salarial, l'immigrant és només un agent econòmic, integrat en l'esfera laboral, però vivint una situació de marginalitat relativa de la vida social, cultural, institucional i política de la societat que l'acull. Aquesta marginalització objectiva no sempre és percebuda pel migrant com a tal, perquè tendeix a percebre la seva permanència en el nou espai com una situació temporal, en què espera assolir determinades fites econòmiques. Aquesta situació temporal és interpretada com una espècie d'absència, "un parentesc físic relatiu a una vida que es desenvolupa en l'espai d'origen" (Dassetto, 1990, citat per Machado, 2002), cosa que ens porta a pensar en processos de doble marginalització.

Els hàbits de consum i la gestió del rendiment són indicadors decisius d'aquesta fase, atès que el migrant manté bases de consum practicades en la societat d'origen i destina considerables parts del seu rendiment a l'enviament de diners o a l'estalvi. En aquesta fase, els retorns són freqüents i la composició d'aquest flux migratori està integrat generalment per individus de sexe masculí, encara que puguin sorgir casos femenins.

En la segona fase es produeix una profunda transformació en el procés migratori a mesura en què l'emigrat es torna un subjecte de dret i actor social. El migrant entra de forma progressiva en l'espai i en el temps de la societat d'acollida i processa la seva sedentarització i estabilització. Les coordenades sociodemogràfiques canvien del tot un cop que la situació solitària s'altera i, gràcies al matrimoni amb autòctons o al reagrupament familiar, el migrant augmenta i diversifica les seves relacions amb la societat que l'envolta.

És el moment en què la qüestió de l'etnització de les necessitats de la segona generació guanyen terreny. Es dona una dinàmica entre les necessitats socials i culturals del migrant i l'adquisició de noves conductes per part seva. Es defineixen recorreguts geogràfics i territoris residencials, i s'adquireixen trets de la cultura d'arribada en l'adopció de recursos lingüístics i comportamentals en l'espai públic. Des del punt de vista social i governamental de la nació d'acollida, es dona una conscienciació que "s'han demanat braços però han vingut homes" (Dasseto, 1990, citat per Machado, 2002).

En la tercera fase, el migrant aconsegueix arribar a la plenitud com a subjecte de dret i actor social. Aquesta fase només és efectiva tres o quatre dècades després de la seva arribada. És una etapa en la qual els migrants es diferencien entre si: defineixen les formes d'adopció a la societat d'acollida i compleixen o no les estratègies de mobilitat ascendent. En aquest procés de diferenciació i d'heterogenització del flux, els uns tendeixen, més que els altres, a mobilitzar les xarxes en les seves estratègies econòmiques i a utilitzar, en una escala major o menor, les referències privilegiades de l'espai d'origen en l'adaptació al camp professional, social i polític. És, a la fi, la fase que discuteix i fa efectiva la participació política i el dret a la naturalització.

Com hem vist, tot el procés d'integració cultural és analitzat per diferents usos del capital social. El capital social que es compon per xarxes socials informals entre els individus es troba també en formes de sociabilitat distintes, com poden ser les activitats associatives, familiars, laborals o escolars. Aquestes xarxes poden afavorir, per exemple, la continuació de negocis, l'obtenció de feines per indicació de coneguts amb la finalitat d'ocupar llocs de treball disponibles, la resolució de qüestions individuals en els problemes quotidians...

La comunitat portuguesa es distingeix per la gran utilització del seu capital social en el vessant economicolaboral. És a dir, les xarxes familiars i relacionals són fonamentals en el funcionament del mercat de treball i en la seva integració. Les

xarxes socials són utilitzades en la contractació de mà d'obra i juguen un paper decisiu en el sector de la construcció civil.

Una altra forma bastant eficaç de construir una àmplia xarxa de contractes que facilita la incorporació en el mercat de treball és l'associacionisme.

En les entrevistes realitzades s'ha posat en manifest que hi ha poques formes d'associacionisme ètnic. Els diumenges, després dels actes religiosos, en les entrades de les esglésies es formen petits nuclis de persones. És un lloc de trobada privilegiat on s'intercanvien informacions i es fan contactes. Per a la resta, la dimensió cívica del viure en societat, les formes de participació en actes socials que traslladen la comunitat ha semblat confinada a expressions menors i minoritàries.

S'entén, per una altra banda, que el capital social es troba especialment entrelligat amb el capital lingüísticocultural. La llengua catalana divideix clarament les classes socials i imprimeix un estatus social de més prestigi per a qui la domina. En el conjunt d'entrevistats en l'estudi, només un terç dominava la llengua catalana. Tot i així, els individus qüestionats tenien una clara percepció de les possibilitats i els avantatges que l'ús de la llengua catalana implica.

En conclusió, podem parlar d'un accés diferenciat als béns materials i simbòlics per part de la població portuguesa, sabent que aquesta diferenciació té l'origen en les limitades xarxes socials utilitzades i del baix capital social que la caracteritza.

El capital social d'un individu depèn de la posició que aquest ocupa. Si, per una banda, els intercanvis són fàcils entre els membres de la comunitat portuguesa, aquests mateixos es revelen escassos per a les persones de posicions socials diferenciades.

Magda Santos i Matias

Llicenciada en sociologia per l'Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa de Lisboa i doctoranda al mateix centre